

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول: کلیات و مفاهیم
۳	مقدمه
۹	مفهوم علم
۱۳	دیدگاه‌ها درباره رابطه علم و دین
۱۷	رابطه هدایت و تأیید
۱۷	امکان یا عدم امکان علم دینی
۲۱	نقد و بررسی دلایل مخالفان امکان علم دینی
۲۱	۱. ناسازگاری علوم انسانی اسلامی با روش تجربی و ناکارآمدی این علوم
۲۴	۲. ناهماهنگی دین ثابت با علوم تجربی متغیر و متحول
۲۷	۳. فرادینی و جهان‌شمول بودن علم و محصور نبودن آن به دینی خاص
۲۸	۴. وهن آموزه‌های اسلام با اسلامی کردن علم
۳۰	۵. ابهام در روش شناختی علوم انسانی اسلامی
۳۱	۶. ناکارآمدی دین در عرصه نقد و ارزیابی نظریه‌ها
۳۱	۷. نارسایی مفهوم بازسازی اسلامی علوم انسانی
۳۳	۸. بی‌معنا بودن علوم انسانی اسلامی در مرحله داوری
۳۷	۹. قابل تقسیم نبودن علوم انسانی به اسلامی و غیراسلامی
۴۵	۱۰. قرائت‌های مختلف از اسلام مانعی بر سر راه تأسیس علوم انسانی اسلامی
۴۷	۱۱. ارزشی و هنجاری نبودن علوم انسانی
۴۹	۱۲. واپس‌گرا بودن علم دینی
۵۰	۱۳. در معرض التقاط بودن علم دینی
۵۱	۱۴. مورد نیاز نبودن علوم انسانی اسلامی
۵۲	۱۵. فقدان مواد خام لازم برای پدید آوردن علوم انسانی اسلامی
۵۴	عدم امکان علم غیردینی
۵۵	دلایل ضرورت تولید علوم انسانی اسلامی

صفحه	عنوان
۵۹	معناداری گزاره‌های دینی
۶۲	نگاه نمادین به گزاره‌های دینی
۶۶	فصل دوم: چیستی علوم انسانی و جایگاه آن در میان دانش‌های بشری
۶۶	تعریف علوم انسانی
۶۹	تقسیم‌بندی علوم
۷۲	فصل سوم: چیستی علوم انسانی اسلامی
۷۲	۱. دانش‌های مورد تأیید اسلام
۷۳	۲. علوم شرح‌دهنده کتاب و سنت
۷۳	۳. علوم سودمند برای جامعه اسلامی
۷۵	۴. علوم عالمان مسلمان
۷۶	۵. علوم مستند به متون اسلامی
۷۷	۶. علوم مستند به منابع اسلامی
۷۸	۷. علوم متکی بر مبانی اسلامی
۸۰	۸. علوم تفسیرکننده قول یا فعل خدا
۸۱	۹. علوم مبتنی بر روش اسلامی تحقیق
۸۲	۱۰. دیدگاه مؤلف: علوم مبتنی بر مبانی اسلامی و متکی بر منابع و روش‌های مورد تأیید اسلام
۸۵	فصل چهارم: مبانی تولید علوم انسانی اسلامی
۸۵	مقدمه
۸۶	مبانی شناخت‌شناسی
۸۶	اهمیت شناخت
۸۷	امکان شناخت
۹۲	تنوع ابزارها و راه‌های شناخت
۹۵	معیار درستی و صادق بودن شناخت
۱۰۰	نیاز محقق علوم انسانی به شناخت‌های مبتنی بر وحی
۱۰۳	مبانی هستی‌شناختی
۱۰۳	قانون علیت
۱۰۵	قانون ضرورت علی و معلولی
۱۰۶	قانون سنخیت علی و معلولی
۱۰۷	تشکیک در وجود (ذومراتب بودن موجودات)
۱۰۹	پذیرش موجودات مجرد و اذعان به عالم غیب

صفحه	عنوان
۱۱۰	مبانی انسان‌شناسی
۱۱۰	اهمیت انسان‌شناسی
۱۱۲	ترکیب انسان از جسم و روح
۱۱۶	اختیار و آزادی انسان
۱۲۰	کمال‌گرایی انسان
۱۲۴	فطرت، سرشت مشترک انسان‌ها
۱۳۳	مبانی دین‌شناختی
۱۳۳	اعتقاد به الله به عنوان یگانه آفریدگار و تنها پروردگار هستی
۱۳۶	اعتقاد به دین اسلام با محوریت قرآن و اهل بیت
۱۳۶	اعتقاد به تمامیت و کمال اسلام
۱۳۹	اعتقاد به جهان‌شمول بودن اسلام
۱۴۱	اعتقاد به جاودانگی اسلام
۱۴۲	اعتقاد به عصمت پیامبر (ص) و ائمه اهل بیت
۱۴۳	اعتقاد به حیات اخروی به مثابه زندگی حقیقی و ابدی
۱۴۳	مبانی ارزش‌شناختی
۱۴۴	مطلق بودن و ثبات احکام اخلاقی
۱۴۶	تأثیر متقابل اخلاق و کنش‌های انسانی بر یکدیگر
۱۴۸	ملاک صدق و کذب در گزاره‌های ارزشی
۱۴۹	پرهیز از خلط ارزش‌های ثابت و متغیر
۱۵۰	مراتب داشتن ارزش‌ها
۱۵۱	توجه به حسن فعلی و فاعلی
۱۵۵	فصل پنجم: اصول تولید علوم انسانی اسلامی
۱۵۵	الف) اصول معرفتی
۱۵۵	۱. چگونگی مواجهه با تعارض عقل و نقل
۱۶۰	۲. نحوه مواجهه با امور تعبیدی
۱۶۵	۳. لزوم مخالفت نبودن فرضیه‌ها و نظریه‌ها با مبانی اسلامی
۱۶۶	ب) اصول غیر معرفتی مربوط به بُعد فردی انسان
۱۶۶	۱. لزوم مخالفت نبودن فرضیه‌ها و نظریه‌ها با اصل کمال‌گرایی انسان
۱۶۷	۲. لزوم مخالفت نبودن فرضیه‌ها و نظریه‌ها با فطرت انسانی
۱۶۷	۳. لزوم مخالفت نبودن فرضیه‌ها و نظریه‌ها با بُعد روحانی انسان
۱۶۹	۴. مطلوبیت الگوپذیری از انسان‌های کامل

۱۷۰	۵. لزوم مخالفت نبودن فرضیه‌ها و نظریه‌ها با شاخصه‌های انسان مطلوب از نگاه اسلام
۱۷۳	۶. لزوم مخالفت نبودن فرضیه‌ها و نظریه‌ها با کرامت انسانی
۱۷۵	۷. لزوم مخالفت نبودن فرضیه‌ها و نظریه‌ها با احکام و باورهای مسلم در...
۱۷۶	ح) اصول غیر معرفتی مربوط به بُعد اجتماعی انسان
۱۷۶	۱. لزوم مخالفت نبودن فرضیه‌ها و نظریه‌ها با نهاد خانواده
۱۸۳	۲. لزوم مخالفت نبودن فرضیه‌ها و نظریه‌ها با عدالت اجتماعی
۱۸۶	اهمیت عدالت در اسلام
۱۸۹	ویژگی‌های نگاه اسلامی به عدالت
۱۹۴	فصل ششم: منابع تولید علوم انسانی اسلامی
۱۹۴	مقدمه
۱۹۴	۱. قرآن
۱۹۵	قطعی‌الدلالة بودن ظواهر قرآنی
۲۰۵	قلمرو علمی قرآن
۲۱۳	قرآن و علوم انسانی
۲۱۵	تعمیم و توسعه مفاهیم قرآنی از راه تأویل
۲۱۹	روش تأویل
۲۲۳	۲. سنت
۲۲۳	علم الهی معصومان و آگاهی گسترده آنان
۲۲۶	منابع دانش معصومان
۲۲۸	امکان بهره‌برداری از خبر واحد در مباحث غیر فقهی
۲۳۱	تعمیم و توسعه مفاهیم روایی به وسیله تنقیح مناط قطعی
۲۳۲	مفهوم تنقیح مناط
۲۳۳	سازوکار تنقیح مناط
۲۳۸	موارد غیر قابل تعمیم
۲۴۱	امکان انتزاع گزاره‌های توصیفی از گزاره‌های توصیه‌ای
۲۴۳	قواعد رجوع به حدیث و فهم آن
۲۵۰	۳. عقل
۲۵۰	اهمیت عقل از نگاه کتاب و سنت
۲۵۵	معنای عقل و مفهوم دلیل عقلی
۲۵۶	اقسام عقل و گستره حجیت آن
۲۵۹	کارکردهای عقل

صفحه	عنوان
۲۶۲	ملاک حجیت عقل
۲۶۵	فرایند استفاده از دلیل عقلی در تولید علوم انسانی اسلامی
۲۶۸	۴. کشف و شهود
۲۶۸	مقدمه
۲۶۹	مفهوم کشف و شهود
۲۶۹	اقسام و مراتب کشف
۲۷۰	دستورالعمل دستیابی به معرفت شهودی
۲۷۱	ملاک حجیت و اعتبار شناخت‌های شهودی
۲۷۷	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۸۵	همسازی با فطرت
۲۸۵	جامعیت
۲۸۶	برانگیزندگی
۲۸۶	عدم محدودیت
۲۸۶	وحدت هدف غایی
۲۸۷	منابع

مقدمه

از سال‌ها پیش که دغدغهٔ مباحث «علوم انسانی اسلامی» ذهن مرا درگیر خود کرده بود، همواره ورود به این عرصهٔ خطیر و پُرچالش را بسیار دشوار و گاه غیرممکن می‌دیدم و زبان حالم این بود که «ای مگس عرصهٔ سیمرخ نه جولانگهٔ توست»، ولی سرانجام پس از تأمل زیاد و مشاهدهٔ کاستی‌های فراوان در علوم انسانی رایج و نیز تشویق‌های پی‌درپی اندیشمند فقید، مرحوم آیت‌الله شیخ محیی‌الدین حائری شیرازی، بر آن شدم با توکل به ذات اقدس ربوبی، به مطالعه و تحقیقاتی در این زمینه روی آورم بدان امید که خدمتی هرچند ناچیز به نیاز علمی جامعهٔ اسلامی انجام دهم.

آنچه در خلال این مطالعات ضروری‌تر به نظر رسید، تدوین مجموعه‌ای بود که بتوان از آن به عنوان مبنا و اساس کار پژوهشگران استفاده کرد تا بدین وسیله از تشتت‌ها و نابسامانی‌ها در حد امکان جلوگیری شود، بدین ترتیب، نوشتهٔ حاضر با عنوان *مبانی، اصول و منابع تولید علوم انسانی اسلامی* فراهم آمد.

در واقع نسبت این نوشته با علوم انسانی اسلامی مشابه نسبتی است که اصول فقه با فقه دارد، از این رو، رویکرد اصلی آن تبیین کلیات و بیان اصول و ضوابطی است که بتواند در خدمت تحقیقات علوم انسانی اسلامی و نظریه‌پردازی در این زمینه قرار گیرد. البته پسندیده است در آغاز به دو نکته توجه کنیم:

۱. تأکید و تمرکز ما بر ضرورت یا دست‌کم سودمندی «اسلامی کردن علوم انسانی» یا «تولید علوم انسانی اسلامی» به معنای نفی اهمیت پرداختن به علوم طبیعی با جهان‌بینی اسلامی نیست. این کار نیز شایستهٔ مطالعه و بررسی است و مجال و فضای دیگری می‌طلبد.
۲. مجموعهٔ مطالب این کتاب تحت شش عنوان و به ترتیب زیر سامان یافته است:
 - کلیات و مفاهیم، حاوی مباحثی که در سراسر کتاب محل رجوع و مورد استفاده است، مانند بررسی امکان یا عدم امکان علم دینی، نقد و بررسی دلایل مخالفان علم دینی و دلایل ضرورت تولید علوم انسانی اسلامی.
 - چیستی علوم انسانی و جایگاه آن در میان دانش‌های بشری.
 - چیستی علوم انسانی اسلامی، مشتمل بر بررسی دیدگاه‌های متنوع در این خصوص.

- مبانی تولید علوم انسانی اسلامی، دربردارنده مباحث اساسی در زمینه معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی، دین‌شناسی، انسان‌شناسی و ارزش‌شناسی.
 - اصول تولید علوم انسانی اسلامی، حاوی بیش از ده اصل از اصول مورد نظر در این مبحث.
 - منابع تولید علوم انسانی اسلامی، مشتمل بر مباحثی مهم و بیشتر نو درباره قرآن، سنت، عقل و شهود.
- در اینجا لازم می‌دانم از دانشمندان فرهیخته آقایان آیت‌الله دکتر احمد بهشتی، آیت‌الله دکتر لطف‌الله دژکام، دکتر رحمت‌الله مرزوقی، دکتر سید سعید زاهد زاهدانی که با قبول زحمت و صرف وقت، این کتاب را مطالعه کردند و نکات ارزنده‌ای در اصلاح یا تکمیل آن ارائه نمودند، صمیمانه تشکر کنم. بی‌تردید راهنمایی و نقدهای دلسوزانه دیگر فرهیختگان و اندیشمندان ارجمند نیز چراغ راه و مورد استفاده خواهد بود.
- امید آنکه خدای بزرگ این اثر ناچیز را بپذیرد بمنّه و کرمه.

علی‌اکبر کلانتری

عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز و مدرس حوزه علمیّه

تابستان ۱۴۰۴ ش